

Fader Vår, andra delen

*Observationer i Matteus 6:11-15 med avseende på
tolkning, textkritik och översättningsproblematik*

Innehållsförteckning

INLEDNING	2
TIDSHISTORISK ANALYS.....	3
TEXTEN	3
TEXTEN	4
TEXTKRITISKA ANMÄRKNINGAR	5
ÖVERSÄTTNINGSPROBLEMATIK.....	7
TOLKNING.....	9
PARALLELLER.....	12
SYNTES.....	12
LITTERATURFÖRTECKNING	13

Inledning

”Fader Vår, som är i himmelen” – välbekanta ord som är kända över hela den civiliserade världen. Genom tiderna har miljontals hjärtan funnit vila och sammanhang i den bön som vår Herre en gång lärde oss att be, en bön som inom sina formuleringar bär snart sagt varje annat böneämne. Genom att ge oss Fader Vår har vår Herre inte bara lärt oss att be, han har lärt oss att tänka och se vad som verkligen är viktigt i livet, vad som speciellt ligger på vår himmelske Faders hjärta.

Denna anspråklösa uppsats har som mål att öppna upp den andra delen av Fader Vår och försöka nå en rikare förståelse av den bön som vi så ofta ber under våra gudstjänster, både genom ett omsorgsfullt språkligt studium av grundtexten med dess handskriftsproblematik och genom jämförelser med paralleller inom och utom Bibelns pärm.

Till grund för detta studium ligger sex kommentatorers verk vilka härstammar från olika delar av Kristi kropp här på jorden: ett reformert (Hagner), ett evangelikalt (Stott), ett historisk-kritiskt (Davies-Allison) och tre lutherska: ett solitt tyskt (Luz), ett lite äldre (Lenski) och ett modernt amerikanskt (Scaer). Med denna spännvidd (som dock tyvärr av tidsbrist inte kunde omfatta de ortodoxa, katolska eller urkyrkliga källorna) hoppas jag att uttolkningarna ska nå en viss vederhäftighet och undvika den hemmablindhet som människan tyvärr så ofta hemfaller åt. Soli Deo gloria.

Tony Larsson

Tidshistorisk analys

När Ordet blev kött, när Guds Son blev människa, steg han in i en specifik historisk och kulturell kontext: första århundradets halvhelleniserade judendomen i det heliga landet. Därför bär hans undervisning och uttryckssätt en tydlig prägel av den judiska miljön i vilken han levde och verkade, trots att bönen Fader Vår har spritts över hela jorden och varje dag bes på snart sagt vartenda språk under himlen (ett faktum som uppmärksammats genom Pater Noster-kyrkan på Olivberget, där Herrens bön finns skriven på hundratals språk).

Detta uppmärksammas av kommentatorerna, av vilka Hagner (1993) ser en koppling till den ofta använda judiska Qaddish-bönen (särskilt vad gäller Fader Vårs första del) och menar att Jesus använde samtida synagogsböners form när han skulle lära sina lärjungar att be. Fader Vår bär enligt kommentatorer som Luz (1989) tydliga spår av att ha blivit formulerad på arameiska från första början (vår grekiska text är alltså en översättning för den hellenistiska världen), medan synagogsbönerna i allmänhet var på hebreiska. Dock finns många undantag till detta (exempelvis den tidigare nämnda Qaddish-bönen!), framför när det gäller böner för enskilt bruk, även om det fanns rabbiner som fördömde bruk av folkspråk när man vänder sig till den Helige.¹

För Jesus var Gud dock inte främst den Helige, utan den kärleksfulle Fadern som känner sina barns bekymmer och redan från början ser på dem med nåd. Därför innehåller inte Herrens bön, till skillnad från de flesta judiska böner, en mängd inskjutna lovprisningar, utan den är koncis och kortfattad i linje med de ord som leder upp till den formulerade bönen: ”Och när ni ber skall ni inte rabbla långa böner som hedningarna. De menar att de skall bli bönhörda för sina många ords skull. Var inte som de. Er Fader vet vad ni behöver, innan ni ber honom om det”².

Pater Noster-kyrkan på Olivberget

¹ Enligt Luz (1989), sid 386.

² Matt 6:7-8

Texten

τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δός ἡμῖν σήμερον ·
καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν,
ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφήκαμεν τοῖς ὀφειλήταις ἡμῶν ·
καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν,
ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

ἐὰν γὰρ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν,
ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ·
ἐὰν δὲ μὴ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις,
οὐδὲ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἀφήσει τὰ παραπτώματα ὑμῶν.

(Nestle-Aland, 27:e utgåvan)

Ge oss i dag vårt bröd för dagen.
Och förlåt oss våra skulder,
såsom också vi förlåter dem som står i skuld till oss.
Och för oss inte in i frestelse
utan fräls oss från den onde.

Ty om ni förlåter människorna deras överträdelser,
skall er himmelske Fader också förlåta er.
Men om ni inte förlåter människorna,
skall inte heller er Fader förlåta era överträdelser.
(Svenska Folkbibeln)

Ge oss i dag vårt bröd för dagen som kommer.
Och förlåt oss våra skulder,
liksom vi har förlåtit dem som står i skuld till oss.
Och utsätt oss inte för prövning,
utan rädda oss från det onda.

Ty om ni förlåter människorna deras överträdelser
skall er himmelske fader också förlåta er.
Men om ni inte förlåter människorna
skall inte heller er fader förlåta er era överträdelser.
(Bibel 2000)

Textkritiska anmärkningar

I de tusentals handskrifterna till Fader Vår finns det framför allt två variationer som vi behöver diskutera under denna rubrik: dels den för oss så välkända avslutande lovprisningen ("Ty riket är ditt, och makten, och härligheten, i evighet. Amen.") och dels en skillnad som visar sig mellan den gamla och den nya översättningen: ska vi be om förlåtelse "såsom ock vi förlåta" eller "så som vi har förlåtit"? Presens eller perfekt? ἀφίομεν eller ἀφήκαμεν?

Den moderna varianten ἀφήκαμεν stöds endast av ett fåtal handskrifter, som dock är åldriga och äger stor tyngd vid dylika avgöranden: Sinaiticus (Ⲱ) och Vaticanus (B) från 300-talet, samt Matteusmajuskeln Z från 500-talet och det fåtal minuskler som ingår i textfamilj 1 (f¹). Mot dessa står ἀφίομεν (eller dess biform ἀφίεμεν), som återfinns i det övervägande flertalet handskrifter, av vilka de äldsta är evangeliesamlingen W och den västliga Codex Bezae (D) från 400-talet.

Det finns två parallella förekomster av Fader Vår som vi bör ta med i beräkningen: dels en kortare version som finns i Luk 11:2-4, och dels en avskrift i den äldsta fornkylkliga skrift vi känner till: *Didache*, eller *De tolv apostlarnas lära*. Båda dessa har presens (ἀφίομεν) – och utifrån detta drar forskarna slutsatsen att Matteus från början skrev aoristformen ἀφήκαμεν! Det är nämligen ett troligare scenario att klåfingriga och perfektionistiska avskrivare har rättat den avvikande formen i de äldsta handskrifterna (faktiskt bär Sinaiticus spår av just ett sådant rättningförsök!) än att någon efter eget huvud kommit på tanken att bryta de tre ställenas harmoni genom att ändra Matteusversionen till aorist. Alltså lär det vara ἀφήκαμεν, "har förlåtit", som från början kommit ur evangelistens penna.³

Ty riket är ditt

När man ber Fader Vår, vare sig det sker under gudstjänsten eller hemma vid den personliga andakten, brukar man avsluta den med en lätt högstämmd lovprisning: "Ty riket är ditt, och makten och härligheten i evighet, amen". I den grekiska förlagan blir detta: ὅτι σου ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων · ἀμήν.

Kommentatorerna är dock tydligt överens om att dessa ord inte troligt har uttalats av vår Herre i samband med att han gav oss Fader Vår som mönsterbön. Lenski (1943) menar att avslutningen är tydligt inlagd men tidigt inlagd, väl underbyggd bland handskrifterna. Det är ungefär samma handskrifter som saknar ändringen till ἀφίεμεν i diskussionen ovan som saknar den avslutande lovprisningen, med undantag för D som här går över till uteslutarnas sida.

Scaer (2000) håller med om tillägget bör ha tillkommit på ett tidigt stadium, eftersom det har en tydlig judisk klang och liknar samtida judiska lovprisningar – alltså bör det ha tillkommit innan hedningarna fick majoritet och blev tongivande i urkyrkan. Man ser i allmänhet dess närmaste parallell i den bön som kung David enligt Första Krönikeboken bad som tacksägelse för folkets generösa bidrag till tempelbygget:

³ Sedan har Davies (1988) en teori om att vår Herre från början använt presensformen, men när Matteus sent omsider skulle skriva ner sin sammanfattning av Bergspredikan (Davies ställer sig öppen till frågan om det verkligen är Matteus som författat Matteusevangeliet) ändrade han sin förlaga till aorist för att bättre harmonisera med aoristformen ἄφες.

לְךָ הַגְדֹלָה וְהַגְבוּרָה וְהַתְּפָאֶרֶת
וְהַנְּצִיחַ וְהַהוֹד
כִּי־כֹל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ
לְךָ יְהוָה הַמְּמֹלָכָה וְהַמְתַּנְּשָׂא לְכֹל לְרֹאשׁ

Dig, HERRE, tillhör storhet och makt, härlighet

och glans och majestät,

ja, allt vad i himlen och på jorden är.

Ditt, o HERRE, är riket, och du har upphöjt dig till ett huvud över allt.

(1 Krön 29:11)

Ifall det är denna bön har varit inspirationskälla till avslutningen, styrker det Scaers tes om att tillägget är gjort under den judiska kyrkans tid. Det är nämligen tydligt att det varit den hebreiska texten till 1 Krön 29:11 som legat till grund och inte Septuagintas grekiska översättning, som förhåller sig ganska fritt till texten och använder andra ord än de som används i de grekiska Matteushandskrifterna:

σοί, Κύριε, ἡ μεγαλωσύνη καὶ ἡ δύναμις καὶ τὸ καύχημα
καὶ ἡ νικῆ καὶ ἡ ἰσχὺς,
ὅτι σὺ πάντων τῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς δεσπόζεις,
ἀπὸ προσώπου σου ταράσσεται πᾶς βασιλεὺς καὶ ἔθνος.

Dig, Herre, tillhör storheten och makten och skrytet

och segern och styrkan,

ty **du härskar** över allt som är i himlen och på jorden,

för ditt ansikte bävar varje kung och hednafolk.

(1 Krön 29:11, Septuaginta)

Bedjaren i gudstjänsten hade ganska stor frihet att formulera sin lovprisning efter eget huvud, så länge han höll sig inom rimlighetens ramar.⁴ Därför är det inte oväntat att det råder ganska stor variation bland handskrifterna som har detta tillägg, det finns snart sagt inte ett enda ord eller led i avslutningen som inte saknas i någon av handskrifterna.

Vad betyder detta för oss? Med tanke på att Jesus målat upp Gud som en kärleksfull Fader som bara väntar på att vi ska komma till honom i bön, behöver vi nog inte vara oroliga ifall vi använder rätt version av Fader Vår eller inte, ifall Gud menar att vi ska be med avslutningen eller inte. Eftersom avslutningen blivit hävdvunnen får vi lita på att den helige Ande leder sin kyrka och be den i sin fullhet tillsammans med alla trogna i alla tider.

⁴ Jämför Justinus Martyrens *Apologi* kapitel 67 och Hippolytus' *Den apostoliska traditionen* kapitel 9:4-6.

Översättningsproblematik

Dessa enstaka verser, vars lydelse genom hundratals gudstjänster är så självklart inpräntad i våra sinnen, bjuder i själva verket på ett flertal översättningsproblem. Om vi börjar med det första: Vi tänker kanske sällan på det när vi ber ”Vårt dagliga bröd giv oss idag”, men det är alls inte säkert vad Jesus egentligen menade när han instruerade oss att be om τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον. Vad betyder detta ἐπιούσιον? Det är för övrigt okänt⁵ i den grekiska litteraturen, men Luz (1989) föreslår fyra⁶ möjliga tolkningar:

1: Ge oss idag vårt övernaturliga bröd.

Denna tolkning översätter *epiούσιον* som ”över det varande”, alltså ”övernaturligt” (Vulgata: *supersubstantialem*) och förstår bönen som syftande på Livets Bröd (Joh 6), förkroppsligat i nattvarden. Denna tolkning har de flesta kyrkofäder och medeltida katolska utläggare följt, exempelvis argumenterar Hieronymus häftigt: ”Bort det att vi i Herrens bön skulle få budet att be om det bröd som snart smälts och går ut på avträdet!”⁷

Ett bruk som befäste denna tolkning var att Fader Vår bes strax före nattvarden i liturgin. Utifrån detta föddes sedan katolska traditioner som att i klostren ta nattvarden varje dag som sitt dagliga bröd, och att undanhålla lekfolket kalken (eftersom bönen bara gäller brödet). Detta är alltså den mest traditionella förståelsen som Kyrkan genom tiderna har omfattat.

Luz (1989) ifrågasätter dock hur troligt det är att detta är den betydelse som vår Herre avsåg när han undervisade sin enkla skara av judiska lärjungar som så ofta visade sig trögfattade, eftersom den förutsätter en förändligad förståelse av hela Nya Testamentets budskap. Hur väl passar det in i övriga Bergspredikan ifall bönen har den genomhelleniserade lydelsen ”Ge oss idag vårt övernaturliga bröd”?

Scaer (2000) ser emellertid Matteusevangeliet främst som en katekes för nya troende, ser mer till den funktion det fyllde i urkyrkan än till dess historiska roll som en levnadsteckning av rabbinen Jesus Kristus. Stoffet är disponerat för en kyrka som redan döper, firar nattvard och predikar den korsfäste och uppståndne Frälsaren, och det viktiga är vad Matteus menar med att inkludera detta i sin teckning av Frälsaren. Klart är i vilket fall att Skriften är full av dolda skatter, och vi kan inte med vetenskaplig högfärd förbise denna förståelse som omfattats av helgon och kyrkofäder.

2: Ge oss idag det bröd vi behöver.

Ett betydligt mer pragmatiskt synsätt tolkar ἐπι i ἐπιούσιον som ”med avseende på” och οὐσία som ”existens”, alltså ”det som är nödvändigt för existens/livsuppehälle”. Denna förståelse har följts av de syriska översättningarna, och dess andemening även av Luther (även om han valde översättningsalternativ 3 med sitt ”tägliche Brot”), eftersom det stämmer väl in i sammanhanget. Dock är det svårt att etymologiskt konstruera denna betydelse ur *epiούσιον*, den verkar mer vara konstruerad av sammanhanget och skulle mer naturligt ha uttryckts ἐπιτήδειος eller ἀναγκαῖος på grekiska.

⁵ Luz (1989), sid 383, återger sentida forskningsrön som *kanske* funnit ytterligare en förekomst av ἐπιούσιος i en egyptisk papyrusskrift från Hawara. Den är emellertid svårtydd och fragmentarisk, men om man måste välja en betydelse verkar den peka mot tolkningsalternativet ”det bröd vi behöver”.

⁶ Egentligen fem, men den femte är bara en variant av den fjärde.

⁷ Citerat från Luz (1989), sid 383.

3: *Ge oss idag vårt bröd för dagen.*

Denna tolkning stämmer väl in med israeliternas beroende av det dagliga mannat under ökenvandringen (2 Mos 16), men är ännu svårare att konstruera etymologiskt än den föregående eftersom den innevarande dagen aldrig denoteras med οὔσα i övrig grekisk litteratur – det skulle istället heta ἐφήμερος.

4: *Ge oss idag vårt bröd för dagen som kommer.*

Denna tolkning ansluter till det vanliga uttrycket ἡ ἐπιούσα (ἡμέρα) som betyder ”den kommande dagen” och används i Septuaginta (2 gånger) och Uppenbarelseboken (3 gånger). Dess betydelse framgår med all önskvärd tydlighet i ordspråkets parallellism:

μη̄ καυχῶ τὰ εἰς ἀύριον ·
οὐ γὰρ γινώσκεις τί τέξεται ἡ ἐπιούσα.
(Ord 27:1)

Skryt inte över det som hör till morgondagen,
du vet ju inte vad den kommande (dagen) kommer att föda.
(Ord 27:1, Septuaginta)

Beröm dig inte av morgondagen, du vet inte vad den bär i sitt sköte.
(Ord 27:1, SFB)

Dessutom finns morgondagstolkningen belagd i det judiska Nasaréerevangeliet från 100-talets andra hälft, som i fader Vår ger texten ἰμῶν (imorgon), samt i koptiska översättningar och hos kyrkofadern Origenes. Därför tycks ”för dagen som kommer” vara den språkligt bäst grundade av de olika översättningsförslagen, trots alla århundraden av kyrklig tradition som stadfäst de andra alternativen i våra sinnen. Dock måste man ju tillägga att de alla handlar om goda ting som vi gärna får be om (annars skulle ju ingen tagit hänsyn till dem!) – denna undersökning ville bara försöka slå fast vilken betydelse som vår Herre i just denna bön ville kommunicera till sina lärjungar.

Så kan vi som avslutning anmärka att ”för dagen som kommer” dessutom kan ha en lite andligare tolkning än den fysiska morgondagen. Vissa utläggare har förstått bönen som syftande på den stora Dagen, Guds domedag då de utvalda ska delta vid bröllopsmåltiden när Guds rike brutit fram i sin fulla styrka. Därmed har vi slutit cirkeln och knutit an till det första översättningsalternativet igen.

Skulder

Vi ber att Gud ska förlåta oss våra ”skulder” (ὀφειλήματα), vilket den engelska översättningen tolkat till ”trespasses” (överträdelser). För att finna motsvarigheter som hjälper oss förstå betydelsen ska vi inte söka i den grekiska litteraturen⁸, utan i rabbinernas språk där arameiskans שָׁוִי (skuld) används som en metafor för synder mot människor och Gud.⁹ Dock behöver man ju inte gå längre än till övriga ställen i Matteusevangeliet¹⁰ för att finna exempel på hur Jesus använder detta rabbiniska språkbruk i sin undervisning om människans ställning inför Gud.

⁸ Se dock 1 Mack 15:8 där ὀφείλημα och ἀφίημι förekommer tillsammans, dock i en helt mundan och monetär kontext: ”Alla dina skulder till kungen...efterskänks från denna stund”.

⁹ Hagner (1993), sid 150.

¹⁰ Se Matt 18:23-35, liknelsen om den obarmhärtige tjänaren.

Frestelse eller prövning

”Inled oss icke i frestelse” eller ”Utsätt oss inte för prövning”? I svenskan brukar vi ju skilja mellan frestelser, som är något ont som förleder oss till synd, och prövning, som är något svårt som drabbar oss och som det är vår uppgift att bära med huvudet högt och tron intakt. På grekiska är de båda dock ett enda ord, πειρασμός, som ligger närmare ”prövning” än ”frestelse” både vad gäller etymologisk betydelse och allmänt teologiskt sammanhang. Varje prövning är en frestelse att gå den lätta vägen och tappa tron på Gud, och varje frestelse är en prövning av vår karaktär som kan göra oss starkare ifall vi lyckas uthärda.

Det onda eller den onde

Vår traditionella översättning har ”Fräls oss ifrån *ondo*” (alltså ”det onda”) för ἀπό τοῦ πονηροῦ, som kan översättas med antingen opersonlig syftning på ”det onda” eller med hänvisning till en personlig onskans makt, ”den onde”. Detsamma gäller tyvärr de flesta övriga förekomster av πονηρός i Matteusevangeliet (det finns inga judiska paralleller som kallar djävulen ”den onde”): det finns ett sammanhang som otvetydigt talar om en personlig djävul som ”den onde”, nämligen Matt 13:18 (”den onde kommer och rycker bort det som blivit sått i hans hjärta”) och 38 (”ogräset är den ondes barn”). På samma sätt finns det en vers som blir svår att begripa med förståelsen ”den onde”: μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ, ”Stå inte emot den som är ond” (Matt 5:39).

Luther såg i denna vers neutrum och våra översättningar följer hans tradition, särskilt som upplysta universitetsteologer i allt mindre grad vill tro på en personlig djävul, t ex Luz (1989). Själv ansluter jag mig med Scaer (2000) till den motsatta synen, med tanke på hur närvarande djävulen var i de bibliska personernas tankar. Davies (1988) citerar parallell bön från rabbinerna: ”Må det vara din vilja, Herre vår Gud...att rädda oss från... den mordiske Anklagaren”¹¹. Även den språkliga sidan tycker jag stöder den personliga tolkningen, eftersom det tycks mig att abstraktionen ”det onda” skulle ha uttryckts naturligare med τὸ πονηρὰ och inte singular.

Tolkning

När vi nu har fastställt textens betydelse, kan det vara plats att ge några spridda tankar om dess betydelse för oss som vill leva till Guds ära idag på 2000-talet. Först, hur ska vi förstå Fader Vår utifrån dess första hälft? De tre första böneraderna har ett starkt eskatologiskt perspektiv, de ropar genom tredjepersonsimperativer in Guds rike i världen och ser fram emot dess slutliga fullkomning. Scaer (2000) vill förstå även den andra triaden av bönerader som syftande på denna slutliga frälsning, trots att de börjar med ”ge oss idag...”. Stott (1978), Lenski (1943) och Luz (1989) går emot honom och ser bönerorna som huvudsakligen inriktade på nuets dagliga liv. Hagner (1993) ger oss den självklara syntesen: med blicken fästad på Guds rikets fullkomning ber vi att Guds rike ska bryta fram här i tiden – det lutherska ”redan nu och ännu icke”.

En intressant observation är att båda halvorna av Fader Vår riktar sig i tur och ordning till var och en av Treenighetens personer och deras områden. I den första halvan ber vi att Faderns namn (יהוה) ska hållas heligt, att Sonen ska komma för att upprätta Riket och att den helige Ande ska utföra Guds vilja. I vår text är det Fadern som i sin försyn välsignar oss med välfärd och bröd, Sonen som genom sitt offer förvärvat fullkomlig förlåtelse för oss, och Anden som leder oss ut ur synd och frestelse så att vi får nå det eviga riket.

¹¹ Babyloniska Talmud, traktat Berachot 16b, citat översatt från Davies (1988), sid 614.

Ge oss i dag vårt bröd för dagen

Lenski (1943) menar att Jesus vill med en enda bönerad skaffa brödet ur vägen, vår ständiga oro, så att vi kan söka högre ting: Guds rike och hans rättfärdighet. Han följer Luthers definition av bröd som allt vi behöver för vårt kroppsliga liv: ”Allt det som hör till livets uppehälle och nödtorft, såsom mat och dryck, kläder, hus och hem, åker, boskap och bohag, gods och penningar, god maka, goda barn, gott tjänstefolk, god och trogen överhet, god styrelse, god och tjänlig väderlek, fred, hälsa, tukt och ära, goda vänner, trogna grannar och mera sådant.”¹²

Luz (1989) menar däremot att Luthers expansion antagligen inte är vad de urfattiga lärjungarna tänkte på: för dem var det inte alls säkert att det skulle bli något i magen imorgon, särskilt inte som apostlarna fick budet att ge sig hän fullständigt åt förkunnelsen av Guds rike och lita på att ekonomin skulle lösa sig: ”Skaffa er inte guld, silver eller koppar i era bälten, inte lädersäck för resan, inte två livklädnader, inte sandaler eller stav. Ty arbetaren är värd sin mat” (Matt 10:9-10).

En viktig poäng är nog i vilket fall att vi varje dag får be om bröd för idag, eller för ”dagen som kommer” som ju visade sig vara den troligaste översättningen. Stott (1978) utlägger detta som med orden: ”Used in the morning, this petition would ask bread for the day just beginning. Used in the evening, it would pray for tomorrow’s bread.”¹³ Det viktiga är att vi ständigt, dag för dag, får vara beroende av Guds omsorg. Det motsatta beteendet, som söker sin egen trygghet utanför tilliten till Gud, fördöms av Herren i hans liknelse om den rike dären (Luk 12:16-21).

Vi ber alltså om bröd i beroende av Gud, och ser i brödet vi får av hans kärleksfulla försyn en försmak av den himmelska festen. ”För Jesus fanns det ingen motsättning mellan jordiskt bröd och livets börd, ty inom *basileia* (Riket) är alla jordiska ting helgade. Brödet som Jesus bröt när han bjöd publikaner och syndare till sitt bord, brödet som han gav sina lärjungar vid den sista måltiden, det var jordiskt bröd och ändå samtidigt livets bröd. För Jesu lärjungar hade varje måltid, inte bara den sista, eskatologisk innebörd. Varje måltid med Jesus var en frälsningsmåltid, ett föregripande av den slutliga festen. Vid varje måltid var det han som var värd, liksom han skulle bli vid dess fullbordan.”¹⁴

Och förlåt oss våra skulder, såsom också vi förlåter dem som står i skuld till oss

Denna bön börjar med ett ”och” (*kai*), vilket inte bör försummas. Vartenda ord i den heliga Skrift finns där för ett speciellt syfte, vare sig vi förstår det syftet eller inte. Ordet ”och” visar på en logisk koppling mellan bönen om bröd och förlåtelsen för våra synder. Stott (1979) ser i detta liknelsen att förlåtelsen är lika viktig för själens hälsa som brödet är för kroppens, medan Scaer (2000) menar att det syftar på den traditionella sakramentala förståelsen av brödet som den försonande eukaristin: ”Jag är det bröd som ger liv, det bröd som har kommit ner från himlen. Den som äter av det brödet skall leva i evighet” (Joh 6:51).

Det är en vanlig tanke i samtida judendom att det finns en koppling mellan förlåtelse i mellanmänniska relation och syndernas förlåtelse inför Gud, till exempel ”Den som är barmhärtig mot andra möter barmhärtighet från Himlen, medan den som inte är barmhärtig

¹² Svenska Kyrkans bekännelseskriter, sid 368.

¹³ Citat av A. M. Hunter, hämtat ur Stott (1978), sid 149.

¹⁴ Citat av Joachim Jeremias, hämtat ur Davies (1988), sid 610.

mot andra inte möter barmhärtighet från Himlen”¹⁵. Det är en vanlig tanke att den fromme ska vara *förlåten* av människor innan han söker Guds förlåtelse.¹⁶ Vår Herre säger ju tidigare i Bergspredikan: ”Därför, om du bär fram din gåva till altaret och där kommer ihåg att din broder har något emot dig, så lämna din gåva framför altaret och försona dig först med din broder, och kom sedan och bär fram din gåva” (Matt 5:23-24).

Endast den som kan ge nåd i sina mänskliga relationer visar tecken på att han tar emot Faderns nåd. ”Om någon säger att han älskar Gud och hatar sin broder, är han en lögnare. Ty den som inte älskar sin broder som han har sett, kan inte älska Gud som han inte har sett” (1 Joh 4:20). Jfr också Herrens liknelse om den obarmhärtige tjänaren (Matt 18:23-35).

Och för oss inte in i frestelse utan fräls oss från den onda

Med dessa ord går bedjaren över från att ha behandlat synder som begåtts i det förflutna till synder som kan begås i framtiden. Frestelse kan definieras både som att söka något gott (ex makt/sex/pengar) på fel sätt, och ge efter för negativt tryck som rädsla och skam för att INTE göra det goda. Det är den senare delen som Scaer (2000) med Hagner (1993) framför allt vill betona i förståelsen av Fader Vårs ursprungsbetydelse: frestelsen att förneka tron när man blir hånad, hotad eller torterad.¹⁷ Detta var den största faran för urkyrkans troende, att hamna i en situation där man fick välja mellan förnekelse eller död.

En vanlig fråga är: Leder Gud oss in i frestelse ifall vi inte ber honom att inte göra det? Jakobsbrevet förklarar: ”Ingen som frestas skall säga: ’Det är Gud som frestar mig.’ Ty Gud frestas inte av det onda och frestar heller inte någon. Var och en som frestas, dras och lockas av sitt eget begär.”¹⁸ Men vi behöver prövningar för att mogna som människor och få en stadig Kristuslik karaktär, vilket är det mål som Gud har satt upp för oss: ”Mina älskade, var inte förvånade över den eld som ni måste gå igenom till er prövning, som om det hände er något oväntat.”¹⁹

Hur besvarar då Gud denna bön? Han leder oss i sin försyn så att vi slipper onödiga frestelser. Dessutom blir vi medvetna, genom bönen och genom den helige Andes påminnelse, så att vi känner igen en frestelse när vi möter den och kan handla rätt. ”Ingen annan frestelse har drabbat er än vad människor får möta. Gud är trofast, han skall inte tillåta att ni frestas över er förmåga, utan när frestelsen kommer, skall han också bereda en utväg, så att ni kan härda ut.”²⁰ Lenski (1943) ser i Luthers efterföljd uppfyllelsen av ”fräls oss ifrån ondo” när man får en salig hädanfärd och blir säkert bärgad i evighetens lador.

Ty om ni förlåter människorna deras överträdelser, skall er himmelske Fader också förlåta er. Men om ni inte förlåter människorna, skall inte heller er Fader förlåta era överträdelser.

Dessa rader inskräpper förlåtelsens ställning som absolut grundläggande för bön och kristenliv. Lenski (1943) ser i detta kyrkans absoluta förening, de troende är i nåden förenade i syndfri gemenskap på ett liknande sätt som Treenighetens djupa kärlek. Grunden för denna enhet och gemenskap är syndernas förlåtelse. I samma stund som man börjar tillräkna synder har man skilt sig från denna gemenskap och ställt sig utanför den.

¹⁵ Babyloniska Talmud, traktat Shabbat 151b, citat översatt från Davies (1988), sid 610.

¹⁶ Se Syr 28:2-5 samt Mishnatraktaten *Yoma* 8:9, och naturligtvis Matt 5:23-24.

¹⁸ Jak 1:13-14

¹⁹ 1 Pet 4:12

²⁰ 1 Kor 10:13

Paralleller

Då allehanda paralleller har tagits upp och kommenterats vid varje enskild detalj i tolkning, textkritik och översättning ska vi under denna rubrik nöja oss med att ta en titt på den andra version av Fader Vår som bevarats i Lukas evangelium:

Ge oss var dag vårt bröd för dagen.
Och förlåt oss våra synder,
ty också vi förlåter var och en som står i skuld till oss.
Och för oss inte in i frestelse.
(Luk 11:2-4)

De viktiga skillnaderna är att denna version tydligare betonar det pågående perspektivet i brödbönen (med δίδου i presens imperativ och τὸ καθ' ἡμέραν/var dag istället för σήμερον/idag), uttolkar våra skulder som synder, försäkrar att vi själva ständigt förlåter (pågående perspektiv) och utelämnar bönen om att bli räddad från den onde/det onda. Man ser ibland Lukas' version som tidigare (eftersom det finns en tendens att utöka heliga skrifter)²¹, men det kan ju lika gärna vara så att de båda evangelisterna har fått sin information från olika källor som bevarat bönen i olika former.

Det blev i vilket fall Matteus' utförligare version som blev den vedertagna, vilket vi ser redan i Didache (från andra halvan av första århundradet) som citerar Matteus version, fast med Lukas' ἀφίουμεν och den traditionella avslutningen minus ordet ”riket”. Det faller utanför ramen för denna ringa interpretation att diskutera den textkritiska situationen för Didache, huruvida den traditionella avslutningen blivit inskjuten där också.

Syntes

Så har vi nu studerat Fader Vår ur olika synvinklar, i ett försök att nå den ursprungliga betydelsen och förstå hur vi ska tänka när vi upprepar dessa välkända ord i gudstjänst och andakt. Vi har behandlat handskriftsproblematiken, huruvida vi måste ha förlåtit innan vi ber eller om det räcker att vara i en förlåtelseprocess, och funderat över vilket belägg det finns för den traditionella avslutningen som åtminstone för oss är en självklar del av Herrens bön. Vi har också betraktat olika översättningsproblem och sett hur det dagliga brödet antagligen ska vara morgondagens bröd, jämfört prövningar och frestelser och diskuterat ifall vi behöver bli räddade från den onde eller det onda.

Till sist har vi också funderat över vilket tolkningsperspektiv vi ska ha i åtanke när vi ber den bön som Herren har lärt oss, och funnit att vi genom att skåda fram i tro till Gudsrikets fulländning får ropa fram dess intrång här i tiden, så att våra jordiska liv tas upp och blir en del av Kristi himmelska verklighet. Detta är inkarnationens mysterium, detta är vad vår Herre kom för att göra. Låt oss frimodigt tänka så närhelst vi, med Guds trogna i alla tider, ber den bön som Herren själv har lärt oss.

²¹ Hagner (1993), sid 145, och Davies (1988), sid 612.

Litteraturförteckning

Primärtexter

Apostolic Fathers, 1977. London: Heinemann.

Bibel 2000, 1999. Göteborg: Cordia.

Biblia Hebraica Stuttgartensia, 1997. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

Novum Testamentum Graece, 1993. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

Svenska Folkbibeln, 1998. Haninge: XP Media.

Svenska Kyrkans bekännelseskriter, 1985. Stockholm: Verbum.

Kommentarverk

Davies, W. D., och Allison, Dale C. Jr, *The International Critical Commentary: Matthew*, 1988. Edinburgh: T&T Clark.

Hagner, Donald A., *Word Biblical Commentary, Volume 33A: Matthew 1-13*, 1993. Dallas: Word.

Lenski, R. C. H., *The Interpretation of St. Matthew's Gospel*, 1943. Minneapolis: Augsburg.

Luz, Ulrich, *A Continental Commentary: Matthew 1-7*, 1989. Minneapolis: Augsburg.

Scaer, David P., *The Sermon on the Mount: The Church's First Statement of the Gospel*, 2000. St. Louis: Concordia.

Stott, John R. W., *The Bible Speaks Today: The Message of the Sermon on the Mount*, 1978. Leicester: Inter-Varsity Press.